

Патрыятычнае выхаванне і не толькі:
Творчасць Галіны Васілеўскай для дзяцей і юнацтва

Творчасць Галіны Васілеўскай, у адрозненне ад папулярных сярод сучасных падлеткаў твораў фантастыка-міфалагічнага плана, якія нярэдка апраўдваюць агрэсію, забойства або ярка ілюструюць іх, належыць хутчэй да традыцыйнай (калі хочаце, савецкай) школы дзіцячай літаратуры. Магчыма, па складанасці калізій, паваротах сюжэта яна не такая захапляльная, як іншамоўная прыгодніцкая проза, але значна больш карысная для розуму і душы дзіцяці. У ёй не размыты межы паміж добрым і дрэнным, чалавечным і антычалавечым, не існуе ратавальнага іншасвету, у якім маглі б ажыццяўляцца жаданні галоўнага персанажа, з якім, як правіла, у працэсе чытання атаясамлівае сябе чытач. Пры чытанні ж аповесцей Галіны Васілеўскай юны рэцыпіент – сведка, ён “тут і зараз” пры ўсіх перыпетых жыцця гераіні або героя.

Літаратурнай працай Галіна Васілеўская стала займацца яшчэ ў маладосці: калі ёй споўнілася 23 гады, у часопісе “Работніца і сялянка” апублікавала першае апавяданне “Блакітныя канверты”, якое засведчыла з’яўленне новай асобы ў беларускай прозе. Цяпер яна прызнаны майстар мастацкай біяграфіі, яе юнацкія аповесці – своеасаблівая серыя “ЖЗЛ” пра дзяцінства і юнацтва слаўтых (і не) людзей нашай зямлі. Галіна Ануфрыеўна – аўтар дакументальных аповесцей пра юную партызанку Рыму Кунько (“Маланка ўначы”, 1963), пра партызана-разведчыка Ціхана Барана (“Малюнак на снезе”, 1969), аповесці-хронікі пра барацьбу з нямецка-фашысцкімі захопнікамі ў акупіраваным Мінску (“Бывай, Грушаўка”, 1978), пра баранавіцкага школьніка-вынаходніка Віталія Пятроўскага (“Крылы”, 1987), пра дзіцячыя гады Веры Харужай (“Што помніцца”, 1991).

Адметныя рысы творчасці пісьменніцы – зрокава-мастацкае бачанне навакольнага свету, добрае веданне псіхалогіі падлеткаў, уменне раскрыць у дзіцячым творы недзіцячыя праблемы даступна і разумна, без дакучлівага дыдактызму і маралізатарства.

Прозу Галіны Васілеўскай таксама вылучаюць напоўненасць і матываванасць развіцця характараў, удалае выкарыстанне мастацкай дэталі, эпизода. Чуйнасць да змен у грамадстве, хуткае рэагаванне на яго сацыяльныя запыты, рэдкае ўменне “трымаць руку на пульсе часу” забяспечылі папулярнасць героям аўтаркі сярод моладзі. Бачачы дэфіцыт літаратурнага матэрыялу пэўнай тэматыкі, Галіна Ануфрыеўна імкнецца

запоўніць гэтую нішу, шукаючы дакументы, рэальныя факты, цікавыя падлеткам і дзецям, узбагачае свой аповед карыснымі звесткамі, якія спакваля, праз мастацкае пераўвасабленне знаходзяць сваё месца ў свядомасці чытача. Так, напрыклад, аповесць “Што помніцца” прапануе звесткі з гісторыі старажытнай Беларусі, уплеченыя ў главы, дзе Верын дзед расказвае ўнучцы пра мінуўшчыну роднага краю. У “Крылах” даюцца элементарныя ўяўленні пра фізічныя законы і працу механізмаў. Аповесць “Бывай, Грушаўка” паказвае сапраўдныя гістарычныя факты, якія мелі месца ў Мінску ваеннага часу. Такім чынам, па-новаму інтэрпрэтаваныя прынцыпы ленініяны, скарыніяны ў творчасці Галіны Васілеўскай далі свой плён.

Звяртае на сябе ўвагу ўзорная літаратурная мова, выключная пісьменнасць аўтаркі, прастата і дасканаласць у выбары слова. Сапраўдную мастацкую сталасць паказвае і майстэрства выкарыстання дэталі. **Напрыклад, у адной з аповесцяў праявілі згадвае, як пасля вайны ў Мінску высаджвалі дрэўцы: “Помню, як садзілі гэтыя ліпы. Я сама іх садзіла пасля вайны. У каменныя ямы насыпалі зямлю. Зямлю прывозілі з-за горада, бо гарадская тут, у цэнтры, была так перасыпана бітым шклом, цэглай і каменнем, што расці на ёй маглі хіба толькі крапіва” [1, с. 6].** Нават дрэвы не маглі акрыяць у зраўняным з зямлёй горадзе, у спапялёнай агнём вайны глебе, не тое што малыя дзеці на глебе спапялёных вайной душаў, выгаралых ад болю сэрцаў.

Думаецца, найбольш блізкай сэрцу пісьменніцы стала аўтабіяграфічная аповесць “Бывай, Грушаўка”, галоўнай тэмай якой стала вайна, гады акупацыі сталіцы. **Эпіграфам да твора маглі б стаць філасофская думка польскага падпольшчыка Эрніка, выказаная амаль у фінале. Ёю пісьменніца сама акрэсліла і тэму твора, і асабістую зацікаўленасць ёю: “Куля, пушчаная ў вайну, даганяе чалавека ўсё жыццё” [1, с. 191].** У аповесці менавіта праз яе біяграфічнасць адсутнічае тая зададзенасць, якую часам можна назіраць у аповесцях “Крылы” або “Што помніцца”, ён напоўнены рэальнымі перажываннямі, успамінамі, болем. Гэта кніга той, якая памятае вайну, для тых, хто пра яе толькі чуў. Каб помнілі, каб не паўтарылі.

Абраўшы такую тэму, аўтарка сцвярджае, што вайна (а не зорныя войны) – гэта сапраўды страшна, бо гэта праўда, а не фантастыка. Яе проза вяртае чытача-падлетка з віртуальнага свету электронных гульняў да жывых пачуццяў, да разумення зместу слоў “стрэл”, “жыццё-смерць”, “кроў”. Калі дзіця знаёміцца з гэтай аповесцю, яно даходзіць да думкі, што пытанне: “А колькі ў цябе засталася жыццяў?” выглядае кашчунна. А сапраўдныя каштоўнасці якраз прамяняць з кожнага радка – гэта і любоў да сям’і, роднага горада, яго гісторыі, да працы і вучобы, наогул, да людзей.

Выразна акрэсленая антываенная ідэя раскрыта ў ключы жаночай прозы: праз лакальнае асяроддзе (унутрысямейныя, суседскія адносіны мінчан, якія на родных вуліцах перажываюць дні духоўнага зняволення). Для Танькі – галоўнай гераіні твора – і чытача вайна не далёка, а тут, побач, на Грушаўцы, на Шчорса, ля плошчы Свабоды, у оперным тэатры. Родны горад паўстае ў нечаканым абліччы, як з ваеннага фотаздымка.

Як адзначалася, цэнтральнае месца ў аповесці займае вобраз падлетка Танькі. Як і ў пісьменніцы, яе бацька інвалід, а маці – швачка. Да вайны скончыла шэсць класаў сярэдняй школы. Яе вачамі і ад яе асобы аўтарка вядзе аповед. Жанчыну-пісьменніцу выдаюць не толькі біяграфічныя факты, але і бытавыя дэталі – яна ведае, як гатуюцца праснакі з дрэннай бульбы, крапівы і мукі, якое адчуванне пальцаў ад шыцця мяхоў, якая радасць ад новых басаножак на драўлянай падэшве (іх здабывае для сястры старэйшы брат Віця). Як дзяўчынку, нянавісць яе асляпляе менш, чым брата, яго сяброў, а гора ўражвае больш. Так, незабыўнымі для яе становяцца не эпізоды справядлівай помсты, а калі галоднае малое плача на грудзях забітай маладой маці, калі ў калоне ідзе напаўжывы палонны Ваня (якога яна затым выратавала), калі абгарэлай з твару сяброўцы Нэлі, каб не нанесці мацнейшай раны, ніхто не дае люстэрка. **Цяжка перажывае галоўная гераіня раптоўную смерць Віці: “Я яшчэ нічога не разумела, нахілілася над ім, узяла за плечы і павярнула... Думала я, засмяюся зараз, і ён засмяецца са мной... Быццам сто маланак бліснулі адначасова і гром усёй зямлі прымчаўся сюды...” [1, с. 179]**

З цягам часу бесклапотная Танька сталее духоўна, у змаганні з бядой загартоўваецца яе характар, прыходзіць разуменне складанасці і неадназначнасці адказу на розныя жыццёвыя пытанні. Такое глыбокае пранікненне ў духоўную сферу персанажа мы наўрад ці знойдзем у іншых творах Галіны Васілеўскай.

Побач з дзяўчынкай – брат і яго сябры-падпольшчыкі Слаўка, Толік, Алік. Слаўка і Толік – характэрныя для гераічнай ваеннай аповесці персанажы, бясстрашныя, прагныя да дзеяння, адчайныя ў сваім жаданні адпомсціць ворагу. Алік жа – хутчэй, вобраз “дарослай” прозы.

Здрада, маладушнасць дзіцяці, якая прывяла да гібелі сяброў, мабыць, праз асаблівую жорсткасць такой праўды, у дзіцячай прозе сустракаецца нячаста. Галоўная гераіня толькі ў сталым узросце разумее, што Алік выдаў яе і хлопцаў паліцыі. У фінале даказваецца, што, як гэта часта бывае ў беларускай ваеннай прозе, той, хто змог аднойчы здрадзіць сябрам, як Алік, той здольны здрадзіць сабе і Радзіме. Гуманістычная ж накіраванасць жаночай прозы праяўляецца ў тым, што жанчына, перш чым абвінавачваць, на працягу ўсёй аповесці імкнецца разабрацца, Алік – ахвяра

гітлераўскай прапаганды ці прадажная душа. Менавіта з гэтай прычыны вобраз хлопца выпісаны пісхалагічна абгрунтавана, матываваны кожны яго рух і ўчынак. Лінія яго сталення і пападання ў пастку ўласных памылак прасочваецца перарывіста, але вельмі ярка: шчыры сябар – паплечнік па барацьбе, адданы справе хлопец – двулічны падманшчык, здраднік – падмануты, расціснуты страхам хлопчык у форме гітлер-югенда, які шукае паратунку ў доме здраджанай ім сям’і. Характэрна, што ідэйныя развароты, глабальныя праблемы фашызму не вельмі цікавяць Таньку ў дачыненні да Аліка – яе сэрца суперажывае ягонай бядзе. **Яна, ужо сталая, разумее, у чым прычына яго здрады: “Няма ў жыцці дробязей, усё важна. Бо калі чалавек сказаў трохкі не так, калі ледзь-ледзь збочыў ад галоўнай лініі свайго жыцця – у яго душы нешта павінна рушыцца вельмі важнае, несучы гібель і сабе, і іншым, хто побач” [1, с. 181]**

У аповесці ёсць і ншыя здраднікі, але яны нагадваюць хрэстаматыйныя вобразы ваеннай гераічнай прозы. Такі перакладчык Антон Салаўёў, неваенныя фашысты, жонка немца-квартиранта, а таксама аднакласніца Танькі, што адпраўляецца па сыцейшую долю ў Германію.

Адпаведнае рысам жаночай прозы стаўленне Галіны Васілеўскай да паняцця гераізму. Ён у творы пісьменніцы як бы двух “відаў”: далёкі – традыцыйны, захапляльны, пра які Танька даведваецца з вуснаў брата (гераічнае ахвяраванне сабой у імя будучыні і дзеля помсты за загінуўшых – узрывы, дыверсіі, зрывы адпраўкі людзей і майна ў Германію) і блізкі – “побытавы”, штодзённы, звыклы, з адценнем штохвіліннага чакання бяды, напоўнены адчуваннем трагізму: вось доктарка з рызыкай для жыцця прыходзіць пракансультаваць нямоглага бацьку, вось паляк-падпольшчык ратуе Таньку з маці і сваячкай ад расстрэлу, вось жанчына, што ратуе незнаёмага палоннага, быццам бы прызнаўшы яго за мужа.

Колькасная перавага аддаецца менавіта другому тыпу. З гэтай прычыны займальным (як гэта было б з традыцыйнай гераічнай аповесцю) сюжэт не назавеш – ён дакументальна-хранікальны, а дакладней, лакальна-хранікальны – ваенныя дні ідуць адзін за адным, несучы аб’ектыўна невялікія непрыемнасці, якія ў сукупнасці атручваюць нармальнае існаванне, якія складваюцца ў фінале ў адну вялікую карціну агульнанароднага гора. Нясмачная яда, якой не дастаць – гэта маленькае расчараванне, якое паказвае страшны голад; хворая да болю спіна страэйшага брата пасля разгрузкі вагонаў – гэта не-крыкліва-лозунгавы паказчык здзеку з тых, хто працуе на нямецкую ўладу, а яго маўклівае сведчанне. Шчымлівымі ўспамінамі напаўняе Галіна Васілеўская старонкі аповесці. **Так, яна згадвае пранізлівыя запісы-надзеі на сценах**

разбураных бамбёжкой мінскіх дамоў: “Мама, я жывая”, “Дзе вы? Я знаходжуся на вуліцы Усходняй” [1, с. 53] і інш. Чытаючы твор, дзіця вучыцца распазнаваць сапраўднае гора страты блізкіх, страты веры ў сяброўства, страты жадання быць на зямлі і сапраўднае шчасце – жыць і радавацца чыстаму небу, новаму дню.

Чытанне твораў Галіны Васілеўскай – гэта духоўная вучоба, гэта сутыкненне твар у твар з праўдай мінулага і сённяшняга дня. Гуманізуючы працэс выхавання, мы часта імкнемся захаваць падростаючае пакаленне ад моцных цяжкіх перажыванняў, але яны маюць уласціvasць ачышчаць душу ад наносага, “кіношнага”, несапраўднага адчування рэальнасці. Нягледзячы на відавочную апантанасць камп’ютэрнай тэхнікай і тэлевізарам, нашы дзеці і падлеткі валодаюць вялікім патэнцыялам душэўнасці і спачування, выявіцца якім якраз і дапамагае проза такіх прафесійных дзіцячых аўтараў, як Галіна Васілеўская. **Думаецца, пасля знаёмства з аповесцямі пісьменніцы для вучняў рытарычным будзе адказ на яе пытанне: “Я люблю свій горад. Радуюся кожнаму новаму будынку, кожнай вуліцы. Мне давалося бачыць яго зруйнаваным, знявечаным. Ці любяць тыя, хто нарадзіўся пасля вайны, горад так, як люблю яго я?” [1, с. 6]**

Літаратура:

1. Выбранае: Аповесці і апавяданні. – Мінск: Юн-ва, 1986. – 480 с.
2. Васілеўская Галіна // Беларускія пісьменнікі: Біябібл. слоўн. У 6 т. Т. 1. Абуховіч – Ватацы. – Мінск: БелЭн, 1992. – С. 520 – 521.